

ÁLLAM ÉS ETIKA

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS ETIKAI ÉS
POLITIKAI ALAPJAI KEYNESNÉL

ZÁMBÓ TIBOR

*„A magam részéről úgy vélem, a kapitalizmus,
bölcse irányítva, hatékonyabban képes elérni
gazdasági célokat, mint bármely alternatív rendszer,
de önmagában véve sok szempontból erősen kifogásolható.”*
John Maynard Keynes

Közhelynek tűnik Keynes nevéhez az „állami beavatkozás” fogalmát társítani. Valóban ő hozta meg a közgazdaságtanban azt a fordulatot, aminek következtében az államról másként kezdtek gondolkodni, egyáltalán az állam gazdasági szerepvállalásáról elkezdtek gondolkodni, s nyomában épült ki az a keynesiánus irányzat, mely elméleti alapját adta az 50-es, 60-as évek jóléti gazdaságpolitikájának.

Dolgozatomban megpróbálom megvizsgálni, hogy Keynes az államot mire is akarta felhasználni, mi volt az a társadalmi vízió, amely eléréséhez fontosnak tartotta az állam beavatkozását. Nem közgazdasági elemzést szeretnék tehát adni, sokkal inkább

politikai, politikai-filozófiai oldalról járom körül a területet.

Elsőként megvizsgálom, hogy Keynes hogyan látta, miben látta máshogy a közgazdaságtan és etika viszonyát, majd a következő részben azt nézem meg: Keynes milyen szerepeket szánt az államnak, milyen feladatokat bízott volna rá. Ezt követően politikai-filozófiai elképzeléseit vizsgálom meg. Utoljára Keynes politikai elképzeléseit elemzem, majd a zárszóban megpróbálok a vázoltak aktualitásáról szólni néhány szót.

Etika és közgazdaságtan

A fentebb leírtakból látható, hogy az állam szerepét egyfajta cél-eszköz viszonyban próbálom

megvizsgálni: mintha az állam eszköz lenne a politikai-filozófiai cél megvalósításához. Ehhez az alapot Keynes az etika és közgazdaságtan viszonyáról való elképzelése adja, mely gyökeresen eltér az őt megelőzőektől és egyben kritikájának egyik pillérét jelenti.

Keynes közgazdasági elméletét etikai elképzelései foglalták keretbe és ezt ő helyesnek és kikerülhetetlennek gondolta. Egy Harrodhoz írott levelében olvasható: „A közgazdaságtan lényegileg erkölcsi tudomány és nem természettudomány. Előzőleg már említettem, hogy introspekcióval és értékítélettel dolgozik.” (idézi: *Skidelsky, 2002*) Skidelsky szerint Keynes nem azt mondja, hogy a közgazdászoknak értékeik vannak, ami igaz és egyben banális állítás lenne, hanem, hogy a közgazdaságtan etikai diskurzus része, vagy legalább is annak kellene lennie. (*Skidelsky, 2002*)

Ezek az elképzelések teljesen eltérőek voltak az őt megelőző, általa „klasszikusnak” nevezett közgazdászok nézeteitől. Keynesnél az etika immanens része a közgazdaságtannak, náluk¹ ez

¹ Nincs olyan szerző, akinél az ún. „klasszikus közgazdaságtan” rendszerét tételesen kifejtve megtalálnánk, ezek az elméletek mégis egy egységes közgazdasági doktrínává álltak össze. Ezt segítette vulgarizálódásuk ami a 19. században el-

mintegy kívülről legitimálja elméletüket (de ők is mindenképp tudatában vannak gondolataik etikai érvényességének).

A klasszikus közgazdaságtan a newtoni természeti törvények mintájára próbálja feltárni a gazdaság és társadalom törvényeit. A törvényeket, amelyek – ha működésüket nem korlátozzák – a harmónia felé kormányozzák a társadalmat. Elemzéseik lényeges pontja az egyensúly, mint a dolgok stabil állapota, amely felé a természeti erők mozgatják a gazdaságot. (*Hutton, 2001*) E törvények működése tehát biztosítja, hogy az egyének, illetve a társadalom a lehető legkedvezőbb (Pareto-optimális) állapotba kerüljön, biztosítja az erőforrások és javak lehető legoptimálisabb elosztását. A közgazdásznak tehát nem kell etikai kérdésekkel foglalkoznia, feladata, hogy a társadalomban benne levő törvények megismerésére törekedjen.

Keynes kritikájának lényege, hogy ezek a törvények nem, illetve nem úgy működnek, ahogy azt elődei elképzelték, azaz nem viszik a társadalmat az általános jólét és harmónia felé. Amint viszont a klasszikus elmélet ezen (etikai) alapja megkérdőjeleződik, rögtön relevánssá válnak az erkölcsi dilemmák. Keynes azonban többet is állított ennél, ami-

terjedő *laissez-faire* ideológia alapját jelentette. (Keynes, 1972/a)

kor kétségbe vonta az absztrakt társadalmi törvények létezését. Az „Általános elmélet”-ben nagy hangsúlyt helyez az embertől függő, mechanisztikus logikán túlmutató tényezőkre: a várakozásokra, az állami beavatkozásra. Ha viszont a gazdaság működése függ az emberi akarattól, akkor az etikai kérdések állandóan napirenden maradnak. Nem lehet egy újabb etikai alapot alkotni: a közgazdaságtan átítatódik az erkölcsi kérdésekkel.

Az állam, mint eszköz

Az állam szerepének problematikája Keynesnél szintén a klasszikus közgazdaságtan felülvizsgálatából ered. Ha nincs olyan mechanizmus, amely az egyéni- és közérdeket összehangolja, ha a piac feladatait tökéletlenül látja el, akkor szükség van egy aktorra, aki a hibákat korrigálja, a közösség érdekeit szem előtt tartva beavatkozik.

Ugyanakkor egy 1925-ös esszéjében² azt is kifejti, hogy politikai szükségszerűségnek véli az átmenetet a „gazdasági anarchiából” egy olyan rendszerbe, amely szándékosan kontrollálja és irányítja a gazdasági erőket a társadalmi igazságosság és stabilitás érdekében. (Keynes, 1972/b)

² Keynes, John Maynard: *Am I liberal?* (lásd bővebben a bibliográfiában)

„The End of Laissez-Faire” című írásában vázolja a problémát és kijelenti, hogy a közgazdászok talán legfontosabb feladata, hogy meghatározzák az állam feladatait. A politikusok ehhez kapcsolódó dolga pedig, hogy kigondolják: a demokrácia keretein belül hogy lehet ezeket megvalósítani. A kérdés tehát, hogy mekkora legyen az állam mérete: mit bízunk rá, mit hagyjunk meg a piacnak vagy engedjünk át alternatív szerveződéseknek. (Keynes, 1972/a) Keynes hangsúlyozza ugyanis, hogy a megnövekedett gazdasági feladatok ellátásához át kell alakítani az állam szerkezetét: nagyobb hangsúlyt kell helyezni az államilag ellenőrzött, félig autonóm, önkormányzati jellegű szerveződésekre. (Keynes, 1972/b) Alternatív forma kifejlődésének lehetőségét látja ugyanakkor a nagy részvénytársaságokban is: ezek szerinte a vezetés és tulajdonlás szétválásával, tőkájük szétterülésével elvesztik tisztán piaci jellegüket, „szocializálják” magukat. (Keynes, 1972/a)

Keynes ezen elképzelései részben Burke filozófiájából eredeztethetők. Burke-től ered ugyanis az állami szerepvállalás kérdésének középpontba emelése (Keynes, 1972/a) ahogy az a gondolat is, hogy a politikát a „jó”-ról vallott etikai feltételezésekre kell alapozni, ennek fényében pedig a kormányzat feladata az

általános boldogság előmozdítása és nem a különböző érdekcsoportok nyomásgyakorlása szerinti „lavírozás”. Keynes azonban csak a logikai alapjait fogadta el Burke politikai teóriájának és elvetette az erre felépített konzervatív doktrínát. (Holt, 1998)

„ (Keynes)...nem fejtette ki részletesen, milyen legyen az állami beavatkozás természete, milyenek legyenek fő eszközei, mire terjedjen ki a beavatkozás. Ez jórészt a *General Theory* megjelenése után került kidolgozásra, s a feladatot főként a keynesi elméleti rendszert elfogadó, a keynesi rendszerhez csatlakozó közgazdászok teljesítették”-írja Erdős Tibor (Erdős, 1996) Ennek ellenére műveiből körvonalazható, mire és hogyan akarta az állami beavatkozást felhasználni.

A már említett „The End Of Laissez-Faire” című írásában vázol egy képet erről. Azt írja, hogy meg kell különböztetnünk egymástól azokat a javakat, szolgáltatásokat amelyek lényegileg közjavak azoktól, amelyek lényegileg magánjavak. Az államnak főleg az előbbiekre kell koncentrálnia, tehát azokra a tevékenységekre, amelyeket senki sem végez el, ha ő nem csinálja meg, minden egyebet pedig a piacra kell hagynia. „A kormányzat fő feladata nem az, hogy kicsit jobban vagy kicsit rosszabbul megcsináljon dolgokat, amelyeket az egyének egyébként is megcsinál-

nának, hanem azokat a dolgokat megcsinálni amelyeket addig senki nem csinált meg”-írja. (Keynes, 1972/a) Ez egy meglehetősen visszafogott felfogása az állami beavatkozásnak, amely kizárólag a piac kiegészítésére – még csak nem is korrekciójára – vonatkozik.

Az *Általános elméletben* öszszességében ennél jóval tovább megy³. A 24. fejezetben így fogalmaz: „Elméletem következményei bizonyos más vonatkozásokban mérsékelten konzervatívok. Kiderül ugyan belőle, milyen életbevágóan fontos, hogy bizonyos mértékig központilag ellenőrizzenek olyan folyamatokat, amelyeket ma általában az egyéni kezdeményezés irányít, de széles körűek azok a tevékenységek is, amelyekre ez a következtetés nem vonatkozik.” (Keynes, 1965, 401.o.)

Mint köztudott, Keynes a gazdaság fő problémáját a hiányos keresletben látta, mely tehát nem elégséges ahhoz, hogy biztosítsa a teljes foglalkoztatás és így a maximális kibocsátást. Elvileg két úton lehet az aggregált keresletet az állami beavatkozás segítségével megemelni: monetá-

³ Keynes eszmei fejlődését és távolodását a klasszikus eszméktől érzékeltesen írja le Victoria Chick „John Maynard Keynes: A Dissenting Economist” című tanulmánya. (lásd : bibliográfia)

ris politikával és fiskális politikával. Erdős szerint a keynesianizmus nem utasítja el minden körülmények között a monetáris politika jelentőségét. Nem tagadja azt sem, hogy a kamatláb alakulásának lehetnek bizonyos hatásai a szándékolt beruházások és megtakarítások alakulására, de válság esetén ezek az eszközök nem lehetnek hatékonyak, a depresszió felszámolásában az állami költségvetésre kell támaszkodni. (Erdős, 1996)

Az állam legfontosabb feladata tehát, hogy költekezése révén megfelelő mértékű keresletet hozzon létre, mely multiplikátor hatása révén összességében biztosítja a teljes foglalkoztatást és a kereslethez igazodó maximális kibocsátást. Az aggregált kereslet elviekben lehet nagyobb is, mint az aggregált kínálat, ekkor általános árszínvonal emelkedés következik be, létrejön az inflációs rés. Az állam feladata ekkor a költekezés visszafogása, költségvetési többlet kialakítása. A fiskális politika tehát egy általánosan használható eszköz, mellyel az aggregált kereslet és kínálat összehangolható, anti-ciklusos gazdaságpolitika folytatható.

Emellett Keynes fontosnak látta a megtakarítások és beruházások összehangolásának társadalmi kézbevételeét, mivel erre elmélete szerint a piaci kamatláb nem képes. Az államnak irányító befolyást kell tehát gyakorolnia a

beruházásra, valamint a fogyasztási hajlandóság révén a megtakarításokra, mely részben az adórendszerrel, részben a kamatláb befolyásolásával szabályozható.

Ez már egy sokkal aktívabb állam képe. Ugyanakkor mindvégig hangoztatja a piacgazdaság meglévő előnyeit. Kiemeli, hogy ez a rendszer képes az erőforrások optimális felhasználásának biztosításra. A probléma nem is az erőforrások optimális elosztásával, hanem a termelés volumenével van. „Mai rendszerünkben nem azt kifogásoljuk, hogy ezt a kilenc milliót más módon kellene foglalkoztatni, hanem, hogy az egymilliót sehogyan nem foglalkoztatják.”-írja. (Keynes, 1965, 403.o)

Keynes politikai filozófiája

„Annak a gazdasági rendnek, amelyben élünk, fő hibája, hogy nem tud teljes foglalkoztatást biztosítani, továbbá, hogy önkényes és igazságtalan benne a vagyon és jövedelem elosztása.” – írja Keynes az *Általános elmélet*ben (Keynes, 1965, 396.o)

A munkanélküliség problémája számára a fő probléma: ez az a kérdés, amelyre az *Általános elmélet* elsősorban megoldást próbál találni. Emellett a másik fő kritikája a klasszikus alapokon álló, laissez-faire gazdaságpolitikával szemben, hogy nem képes a gazdaság lehetőségeinek ki-

használására, válságokat, ingadozást eredményez: a Nagy Válság idején egyszerűen és nyilvánvalóan nem működik.

Az állam fő feladata tehát az előbbiekben ismertetett eszközökkel a maximális kibocsátás és teljes foglalkoztatás biztosítása, a gazdasági ciklusok kiegyenlítése. Elméletében explicit nem beszél tehát a jövedelmi egyenlőtlenségek valamilyen szintű kiegyenlítéséről, nem beszél a jövedelmek állami redisztribúciójáról. Az egyenlőtlenség léte azonban mégis megjelenik problémaként számára – mint ezt a fenti idézet is mutatja. Ez ismét csak előrelépés a klasszikusokhoz képest, akik szerint nemcsak, hogy az erőforrásokat, de a jövedelmeket is megfelelően és hatékonyan osztja el a piac. Az absztrakt gazdasági törvények működése esetén a jövedelem-elosztás kérdése elméleti problémaként fel sem merülhet.

Keynes az *Általános elmélet* utolsó fejezetében részletesen tárgyalja, hogy milyen mértékű egyenlőtlenségeket tart elfogadhatónak. Szerinte társadalmilag és lélektanilag indokolt a jövedelem és vagyon jelentős egyenlőtlensége, de semmiképp sem olyan mérvű aránytalansága, mint ami korában tapasztalható. Elveti azt a hagyományos egyenlőtlenség melletti funkcionalista érvet, hogy társadalmi szinten ez biztosítja a megfelelő mértékű felhal-

mozást. Ennek épp az ellenkezőjét gondolja: az újraelosztás következtében megemelkedő fogyasztási keresletnek üdvös hatása lenne a gazdaságra, a beruházást pedig – mint már említettem - állami szinten kívánta szabályozni. Bizonyos pszichológiai hatások azonban az egyenlőtlenség korlátozott mértékű fenntartása mellett szólnak szerinte: bizonyos emberi tevékenységek kibontakozásához szükséges a pénzszerzés motívumának megléte, illetve a társadalom uralmi hajlamokkal rendelkező tagjai így békésen ki tudják élni ezt a hajlamukat. Összességében azonban elfogadhatatlannak tarja, hogy a tőke birtokosai extra járadékot élvezzenek. A járadék ugyanis szerinte a tőke szükös voltából ered, ami pedig nem szükségszerű, hisz a tőke felhalmozódását társadalmi szinten lehetséges befolyásolni. A tőke mennyiségének növelése és keresletéhez igazítása egyet jelentene „...az összes járadékélvezők fájdalommentes kimúlásával, s fájdalom nélkül megszüntetné a tőkéseknek azt a halmozódó képességét, hogy a mások elnyomására és a maguk hasznára fordítsák a tőke ritkasági értékét.” (Keynes, 1965, 399.o.)

Egészében véve Keynes nem volt egyenlősítő, de még csak a komolyabb mértékű redisztribúció híve sem: Skidelsky szerint a „társadalmi igazság” kifejezés ritkán hagyta el az

ajkait. (Skidelsky, XX). Inkább egyfajta meritokratikus szemléletmód jellemzi: a méltányosságot fontosabbnak tartotta az egyenlőségénél. A gazdasági ciklusok kiegyenlítésének igénye innen is eredeztethető: az árak, bérek, kamatok jelentős ingadozásai lehetetlenné teszik, hogy az egyén előre tudja látni gazdasági tevékenységének eredményét. Az árak instabilitása a gazdasági hatékonyságromlás mellett lehetetlenné teszi az igazságos cserét is, amennyiben kérdésessé teszi a kapcsolatot a várakozások és eredmény, a hozzájárulás és annak értékelése közt. (Skidelsky, XX) Mindazonáltal Keynes látta, hogy korának gazdasági rendszerre az igazságosság elemi követelményeinek sem felel meg. „Emlékeztet minket arra, hogy egy gazdasági rendszerrel nem elég elvárunk, hogy megfeleljen a sikeresség próbájának. Össze is kell, hogy tudjuk egyeztetni azt a jóról alkotott elképzeléseinkkel.” –írja Skidelsky Keynes aktualitásáról elmélkedve.

Keynes liberalizmusa

Keynes igazságosságról, méltányosságról való nézeti részben meghatározta politikai álláspontját. Ez utóbbi megértéséhez azonban egy további elemet is figyelembe kell vennünk: ez a szabadság iránti elkötelezettsége. Ez adta Keynes liberalizmusának lé-

nyegét. Hangsúlyozta, hogy „az individualizmus a személyes szabadság legjobb biztosítéka abban az értelemben, hogy minden más rendszerrel nagyobb teret nyújt az egyéni választásnak. Egyúttal a legjobb biztosítéka az élet sokszerű változatosságának, amely éppen az egyéni választás széles körű érvényesítéséből ered.” (Keynes, 1965, 404.o)

Úgy látta, hogy közgazdasági elméletének egyes elemei a gazdasági szabadság korlátozását jelentik, s tartott ennek következményeitől. Kora totalitárius államait látva félt attól, hogy az általa javasolt állami beavatkozás nem megfelelően demokratikus körülmények közt a szabadság további korlátozása előtt egyengeti az utat. Ezért hívta fel több alkalommal is a figyelmet a demokratikus kontroll fontosságára. Az individualizmusban és szabadságban látta azt a tényezőt, ami a demokratikus államokat a totalitárius államoknál sokszínűbbé, jobbá, élhetőbbé teszi.

Keynes mindvégig az angol Liberális Párt tagja volt, liberálisnak vallotta magát, nem fogadta el azonban az akkor jellemző, 19. századi eredetű „vaskalapos” liberális eszméket, melyek a laissez-faire politika mindenhatóságát hirdették. Úgy gondolta, hogy ezek az eszmék létrejöttekkor, a 19. században relevánsak, haladóak voltak, a '20-as évekre azonban elavultakká váltak. Fő

politikai célja ezért a liberalizmus eszméinek megújítása, korszerűsítése, az adott helyzethez való alkalmazása volt. Olyan liberális program meghirdetése, mely válaszolni tud kora problémáira. (*Andor, 1996*) Ennek a liberalizmusnak foglalkoznia kell a társadalmi igazságosság kérdésével, fel kell adnia a laissez-faire ideológiáját.

Zárszó

Keynes vetette meg az állami beavatkozás közgazdasági elméletének alapjait. Ez az alapja annak a gazdaságpolitikának, amely a 2. világháború után Nyugat-Európában létrehozta a jóléti államot. A létrejövő jóléti államok többsége a szociális biztonság kiterjedt rendszerével, a nagymértékű állami újraelosztással azonban érzésem szerint túlmutat politikai - politikai filozófiai

elképzelésein. Keynes kezünkbe adta az államot, mint eszközt, egyben felhívta figyelmünket az etika és ezzel az általa elérendő cél fontosságára.

A keynesi elmélet, a keynesiánus gazdaságpolitikák relevanciáját itt nem akarom megítélni, nem tekintem dolgozatom tárgyának. Két dolgot azonban mindenképp aktuálisnak tekintek Keynes közgazdasági gondolataiból. Az egyik, hogy a közgazdaságtant nem lehet elválasztani az erkölcsi kérdésektől: amikor gazdasági kérdésekben döntünk, akkor egyben mélyen etikai kérdésekről is döntünk. Másrészt, hogy az államot is ebben a cél-eszköz rendszerben kell szemlélnünk, így továbbra is az egyik legfontosabb közgazdasági kérdés, hogy az államnak milyen feladatokat adjunk, hogy hol húzzuk meg határait.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDOR László [1996]: A békeség gazdaságtana. – Politikai arcképvázlat John Maynard Keynesről; In.: Akik nyomot hagytak a 20. századon Napvilág kiadó, Bp.
- CHICK, Victoria [1991]: John Maynard Keynes: A dissenting Economist; University College, London
- DEANE, Phyllis [1983]: A keynesi forradalom; In.: A közgazdasági gondolatok fejlődése, Aula, Bp.
- ERDŐS Tibor [1996]: A keynesi elméleti rendszer és a válságkezelés; In.: Akik nyo-

- mot hagytak a 20. századon
Napvilág kiadó, Bp.
- HOLT, Richard P. F [1998]:
Keynes and the Good Life;
History of Economics
Society, Montreal
- HUTTON, Will [2001]: The
Liberal Tradition and the
Lost Revolution; In.: The
revolution that never was;
Vintage, London
- KEYNES, John Maynard [1965]:
A foglalkoztatás, a kamat és
a pénz általános elmélete;
Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó, Bp.
- KEYNES, John Maynard
[1972/a]: The End of
Laissez-Faire; In.: The
Collected Writings of JMK:
IX., Essays in Persuasion;
Royal Economic Society,
Macmillan, London
- KEYNES, John Maynard
[1972/b]: Am I a Liberal?
In.: The Collected Writings
of JMK: IX., Essays in
Persuasion; Royal Economic
Society, Macmillan,
London
- SKIDELSKY, Robert [2002]:
Keynes and the Ethics of
Capitalism
[http://www.bc.edu/bc_or
g/research/rapl/events/sk
idelsky_paper.html](http://www.bc.edu/bc_org/research/rapl/events/skidelsky_paper.html)